

Morfoloxía (1)

Orixe e formación das palabras

As palabras variables 1: o substantivo e o adxectivo

Índice de contidos

1. Orixe e formación das palabras
 - 1.1. O morfema. Definición e tipos
 - 1.2. A palabra
 - 1.2.1. Etimoloxía do galego (orixe do léxico)
 - 1.2.1.1. Elementos de substrato
 - 1.2.1.2. Elementos de superestrato
 - 1.2.1.3. Palabras patrimoniais, cultas e semicultas
 - 1.2.2. Formación de palabras por procedementos internos
 - 1.2.2.1. A derivación
 - 1.2.2.2. A composición
 - 1.2.2.3. A parasíntese
 - 1.2.3. Os préstamos
 - 1.2.3.1. Os castelanismos
 - 1.2.4. Outros procedementos de formación de palabras
 - 1.2.4.1. Onomatopeas
 - 1.2.4.2. Abreviacións
 - 1.3. As clases de palabras
2. As palabras variables (1): o substantivo e o adxectivo
 - 2.1. O substantivo
 - 2.1.1. Definición
 - 2.1.2. O xénero do substantivo
 - 2.1.3. O número do substantivo
 - 2.2. O adxectivo
 - 2.2.1. Definición
 - 2.2.2. Graos do adxectivo

1. Orixe e formación das palabras

1.1. O morfema. Definición e tipos

Con esta unidade introducímonos no estudo das unidades da primeira articulación, é dicir, daquelas que posúen *significado* e *significante*.

Lembra que...:

As unidades da primeira articulación son os morfemas, as palabras, as frases, as cláusulas e as oracións.

O fonema, que estudamos no tema anterior, é a unidade básica da segunda articulación (non posúe significado, só *significante*).

Tendo en conta isto, definimos o **morfema** como a unidade mínima dotada de significado e de *significante*. Vexamos o seguinte exemplo:

referente

gat-	'animal', 'domesticable', 'felino'	(sfdo. léxico)
-o-	'macho'	} (sfdo. gramatical)
-s	'plural'	

significante: /g/-/a/-/t/-/o/-/s/ (fonemas) gatos (grafemas)

A palabra *gatos* está construída cos seguintes morfemas: o primeiro, *gat-*, infórmanos do significado léxico, é dicir, do contido significativo da palabra; o segundo, *-o-*, ofrécenos o contido respecto do sexo do animal, neste caso 'macho'; o último morfema, *-s*, infórmanos sobre o número de animais a que estamos facendo referencia (máis de un).

O significado da palabra, pois, refírese a 'máis de un animal domesticable da clase dos felinos'. O *significante* constitúeno os fonemas que compoñen a palabra /gatos/, ou os grafemas que empreguemos para escribir a palabra (gatos). A imaxe do animal en si mesmo, como elemento do universo extralingüístico, constitúe o referente.

A parte da gramática que se encarga do estudo da estrutura das palabras, da análise do morfema ou morfemas que as constitúen é a *morfoloxía*.

Os morfemas poden estar formados por un ou varios fonemas.

Exemplos de morfemas constituídos por un fonema: a (prep.), e (conx.), -o (formante de xénero), -a (formante de xénero), -s (formante de número), etc.

Exemplos de morfemas constituídos por varios fonemas: pan, sal, andel, etc.

Un só morfema pode constituír unha soa palabra, como é o caso dos exemplos anteriores (pan, sal, luz, con, andel), ou unirse a outro ou outros morfemas para compoñer unha palabra: pan-adeir-o, em-pan-ar, etc.

Existen dous grandes tipos de morfemas: *morfemas léxicos* ou *lexemas* e *morfemas gramaticais*.

A) **Morfemas léxicos ou lexemas**: son os morfemas que presentan significado referencial (remite á realidade extralingüística). Neles atópase o significado central, que é común a todas as palabras da mesma *familia léxica*. Este significado atópase nos substantivos, adxectivos e nos verbos. Exemplos: **nen**o, **nen**a, **nen**ez, **pan**, **pan**adeiro, **pan**adería, **empan**ar, etc.

B) **Morfemas gramaticais**: son os que ofrecen o contido gramatical das palabras (xénero, número, tempo, persoa, modo e aspecto) e serven para modificar ou relacionar o significado doutros morfemas. Existen dous tipos de morfemas gramaticais:

B.1) Morfemas **libres** (cando constitúen por si mesmos palabras, como as preposicións, conxuncións, pronomes, etc.)

B.2) Morfemas **ligados ou trabados** (cando van soldados a morfemas léxicos, cos cales forman palabras). Hai dous tipos de morfemas ligados:

B.2.1) Morfemas **flexivos ou desinenciais**: indican o *xénero* e o *número* das palabras nos substantivos, adxectivos, determinantes e algúns pronomes, e o *tempo*, *modo*, *aspecto*, *número* e *persoa* nos verbos. Permiten clasificar as palabras en categorías *variables*, sexan nominais (nomes, adxectivos, pronomes e determinantes) ou verbais (verbos), ou *invariables* (adverbios, preposicións e conxuncións). Sitúanse sempre á fin da palabra.

Repara en que...:

O mesmo morfema pode aparecer con *marcas* (ou morfos) distintas segundo as palabras de que forme parte; as diferentes marcas ou morfos que realiza o mesmo morfema chámanse *alomorfos*. Por exemplo, o morfema de plural está desenvolvido por diversos alomorfos:

-s:	casa → casa <u>s</u> ; camión → camión <u>s</u>
-is:	azul → azu <u>is</u> ; tendal → tend <u>ais</u>
-es:	fel → fe <u>es</u> ; dócil → dóci <u>les</u>
Ø:	lápiz → (os) lápiz

Repara en que...:

O signo Ø (morfema cero) indica a ausencia de marca de morfema flexivo; débese ter en conta que o *morfema cero* é tan significativo como os propios alomorfos.

Morfoloxía nominal	Morfema léxico	Morfemas gramaticais	
	Categorías nominais	Xénero	Número
	nen-	-o-	-s
	nen-	-a-	-s
Morfoloxía verbal	alt-	-o	Ø
	Morfema léxico	Morfemas gramaticais	
	Categorías verbal	Tempo/modo/aspecto	Número/persoa
	and + (a)	-re-	-mos
	varr + (e)	Ø	-s
	part-	-a-	-des

B.2.2) Morfemas **derivativos ou afixos**: son os que se engaden ao lexema para formar derivados. Estes morfemas constitúen o procedemento máis habitual e efectivo de formación de palabras; son moitos e posúen múltiples valores significativos. Segundo a súa posición dentro da palabra, distínguese entre os *afixos* (prefixos e sufixos) e os *infixos* (interfixos):

B.2.2.1) **Prefixos**: sitúanse antes do lexema. Teñen significados variables de negación (a/an-), anterioridade (ante-, pre-), interioridade (intra-, en/em-), etc., e caracterízanse porque non cambian nin a referencia nin a categoría gramatical da palabra da que derivan, só varían ou matizan o seu significado. Exemplo: inútil, a-nalfabeto, etc.

Prefixo	Significado	Exemplos
a-	negación, privación	amoral, ateo
ad-	ao lado	adxunto, adxectivo
bi-	dúas veces, dous	bilingüe, bígamo
biblio-	libros	bibliografía, biblioteca
des-	contrario de	despegar, desfacer
pre-	anterioridade	predicir, prehistoria
re-	repetición	refacer, retorcer
tri-	tres veces, tres	triloxía, tricampión

B.2.2.2) **Sufixos**: sitúanse detrás do lexema. Posúen distintos significados, e distínguese entre os *apreciativos* e os *non apreciativos* ou *alterativos*:

i) *non apreciativos*: engaden significados abstractos e modifican a referencia e a categoría gramatical da palabra da que proceden (son transcategorizadores). Exemplos:

Significado	Sufixo	Exemplos
conxunto ou colectivo, abundancial	-ame	dentame, enxame
	-al	Pombal, piñeiral
	-ado/a	profesorado, alameda
	-eiro/a	cancioneiro, carballeira
	-axe	plumaxe, equipaxe
de acción ou proceso	-ción/sión	alteración, agresión
	-mento	casamento, pagamento
	-dura/tura	andadura, licenciatura
locativo	-ería/aría	panadaría, confeitaría
profesións	-án	tecelán, artesán

ii) sufixos *apreciativos* ou *alterativos*: son un conxunto de sufixos que dotan a palabra de matices de afectividade. Son de diverso tipo: aumentativos, diminutivos e despectivos. Non modifican a referencia nin a categoría gramatical da palabra da que proceden e varían substancialmente o significado.

Para expresar diminución (**diminutivos**):

-echo/a gordecho
-elo/a cadelo
-ete/a banqueta
-iño/a rapaciña
-ico/a burrico
-ocho/a delgadocho
-olo/a raiola
-ote cachote
-ucho/a papelucho

Para expresar aumento (**aumentativos**):

-ón/ona mullerona
-azo/a cochazo, bombazo

Para expresar desprezo (**despectivo**):

-aco/a paxarraco
-acho/a fiacho
-exo lugarexo
-uco/a casuca
-ucho/a quartucho
-uzo/a xentuza
-allo/a espantallo
-oupo/a casoupa

B.2.2.3) **Infixos** ou interfixos: sitúanse entre o lexema e os afixos. Son elementos de unión que constitúen unha categoría especial posto que carecen de significado e, polo tanto, non poden considerarse morfemas. Exemplo: cafe-**c**-iño, fum-**ar**-eda, etc.

Lembra que...:

Todas as palabras que teñen un **mesmo lexema** e, polo tanto, unha parte do seu significado é común, forman unha **familia léxica**.

Lembra que...:

Os sufixos non apreciativos son **transcategorizadores**, é dicir, dan lugar a novas palabras que posúen distinto significado e pertencen a outra categoría ou clase de palabra distinta, pero que pertencen á mesma **familia léxica**:

rapaz (individual)	→	rapazada (colectivo)	
claro (adxectivo)	→	claridade (substantivo)	
terra (substantivo)	→	enterrar (verbo)	
pan (substantivo)	→	empanado (adxectivo)	→ empanar (verbo)
conversa (substantivo)	→	conversador (adxectivo)	→ conversar (verbo)
lousa (substantivo)	→	enlousado (adxectivo)	→ enlousar (verbo)

1.2. A palabra

É unha unidade lingüística constituída por un ou varios morfemas. Caracterízase pola súa *mobilidade* no discurso, polo *carácter inseparable* dos seus elementos e a *orde fixa* dos morfemas que a constitúen.

A mobilidade fai referencia a que a mesma palabra pode ocupar distintas posicións no discurso: *onte veu Xoán, Xoán veu onte, veu onte Xoán*. O carácter inseparable e a orde fixa refírese a que non é posible nin separar as compoñentes internas dunha palabra nin ordenalas doutra maneira: daquela eramos novos, pero non *daquela *eranovos *mos*.

O *corpus léxico* é o conxunto de palabras dunha lingua. A parte da gramática que estuda o significado do léxico é a *semántica*, pero a que se encarga da forma das palabras (de como se constrúen, de onde proceden, etc.), como sabemos, é a *morfoloxía*.

O corpus léxico dunha lingua fórmase de diversas maneiras, que comentaremos nesta sección:

- por etimoloxía (orixe do léxico)
- por formación de novas palabras a partir doutras xa existentes (a través de mecanismos que xa dispón a propia lingua)
- por incorporación de palabras novas procedentes doutras linguas (préstamos)
- por onomatopeas
- por abreviación

1.2.1. Etimoloxía do galego (orixe do léxico)

O galego constituíuse como lingua, ao igual cás outras linguas románicas (castelán, catalán, italiano, etc.) no século VIII. O *estrato* é a base dunha lingua, é aquela variedade lingüística que dá orixe á maior parte do seu léxico, así como das súas estruturas sintácticas e gramaticais. No caso do

galego, a lingua de estrato é o latín, que foi introducido na Península Ibérica coa romanización a partir do século I (d.C.).

Pero tamén hai palabras máis antigas procedentes dos pobos prerromanos (lígures e celtas fundamentalmente), e outras posteriores que achegaron os pobos que viñeron despois da caída do Imperio Romano (principalmente xermanos e árabes).

1.2.1.1. Elementos de substrato

As pegadas das linguas anteriores ao latín que chegaron até o galego de hoxe denomínanse *elementos de substrato*. O substrato divídese en dúas familias.

- **Linguas preindoeuropeas:** son as máis antigas, e teñen a súa orixe nos sistemas de comunicación da idade de pedra.
- **Linguas indoeuropeas:** trátase de linguas máis recentes, que nos deixaron algunhas palabras relacionadas cos pobos celtas. Destas linguas proceden moitas palabras comúns referidas a plantas e animais (*carballo*, *amieiro*, *bidueiro*, *rodaballo*, etc.), relacionados coa vida doméstica e agrícola (*cabana*, *cabazo*, *carro*, *gándara*, *veiga*, *billa*, *burato*, *berce*, etc.) e topónimos (*Barallobre*, *Sillobre*, *Sar*, etc.).

1.2.1.2. Elementos de superestrato

Despois de caer o Imperio Romano, polo territorio galego pasaron diversos pobos que, sen chegar a substituír o latín, deixaron palabras, nomes de persoa e de lugar, sufixos, etc. Son estes elementos incorporados á nosa lingua despois da romanización os que reciben o nome de *superestrato*. Os principais que ten o léxico galego son o xermánico e o árabe.

- **Xermánico:** produciuse durante os reinos suevo e visigodo, ao longo dos séculos V, VI e VII. Deixou restos en diversos terreos:
 - Na **onomástica:** *Afonso*, *Alberte*, *Elvira*, *Gonzalo*, *Henrique*
 - Na **toponimia:** presentan as terminacións específicas seguintes:
 - ar: *Baltar*, *Gondomar*
 - mil: *Amil*, *Samil*, *Castromil*
 - riz / -ris : *Allariz*, *Guitiriz*, *Mondariz*, *Aldarís*
 - monde / -munde: *Baamonde*, *Rocamonde*, *Sismundi*
 - rei / -ei: *Forcarei*, *Guimarei*
 - áns / -ás / -an: *Goián*, *Bertamiráns*, *Ramirás*
 - ulfe / -ufe / -oufe: *Randulfe*, *Adoufe*

- No **léxico común**: palabras de uso cotiá e tamén relacionadas coa actividade guerreira: *guerra, agasallar, pote, bando, xardín, falcatrúa, frecha, gabarse, gañar, roubar, helmo, laverca*.
- **Árabe**: introduciuse na lingua a partir do século VIII e, en moitos casos, penetrou no galego a través do castelán ou do portugués, xa que o contacto directo do pobo árabe con Galicia foi moi escaso. De todos xeitos, quedaron elementos de superestrato árabe.

– Na **Toponimia**

Sada A Mezquita Rábade Almuíña Atalaia

– No **léxico común**

laranxa xinete maquía azucre
arroz albanel alicerce alcalde

1.2.1.3. Palabras patrimoniais, cultas e semicultas

Como dixemos, a maioría das palabras do galego proceden do latín, pero non todas as palabras latinas que hai no galego se introduciron do mesmo xeito. De acordo coa evolución das palabras latinas presentes na nosa lingua, distinguimos tres grupos: *patrimoniais*, *cultas* e *semicultas*.

Palabras patrimoniais, popularismos ou patrimonialismo: forman parte do noso léxico desde a época da colonización romana. Son as palabras máis vellas e constitúen un conxunto moi numeroso. Experimentaron todas as evolucións (fonéticas e morfolóxicas) que se produciron no paso do latín ao galego ao longo dos séculos e de xeración en xeración. As principais transformacións son:

LATÍN	GALEGO	EXEMPLOS
-n-, -l- intervocálicos	ø	CENA > cea; MOLA > moa
[p, t, k] intervocálicos	[b, d, g]	LUPU > lobo; FOCU > fogo
pl-, fl-, cl- iniciais	ch-	PLUVIA > chuva; FLAMMA > chama
-ct-	-it-	TECTU > teito; LACTE > leite

Exemplos:

cheo que vén do latín PLENUM

enteiro que vén do latín INTEGRUM

ollo que vén do latín OCULUM

leite que vén do latín LACTEM

orella que vén do latín AURICULAM

Palabras cultas ou cultismos, tiveron unha incorporación máis tardía e practicamente non sufriron evolución con respecto á súa forma latina orixinal. Aparecen en rexistros cultos.

Exemplos:

pleno que vén do latín PLENUM

íntegro que vén do latín INTEGRUM
óculo que vén do latín OCULUM
lácteo que vén do latín LACTEM
aurícula que vén do latín AURICULAM

Palabras semicultas ou **semicultismos**, son palabras que entraron no idioma despois de que se formase e, aínda que sufriron transformacións, por ser de uso culto e, polo tanto, de escasa utilización, estas non foron tan intensas coma nas palabras patrimoniais.

Exemplos:

praga que vén do latín PLAGAM
fraco que vén do latín FLACCUM

Ao existiren palabras cultas, semicultas e patrimoniais derivadas da mesma base latina, orixínanse *familias léxicas* irregulares:

NOITE > *noitiña, anoitecer, nocturna, noctámbulo, nocturnidade*, etc.

LÚA > *luar, luada, lunar, lunático, aluaxe*, etc.

1.2.2. Formación de palabras por procedementos internos

O léxico non é inalterable nin fixo; ao longo do tempo vai experimentando transformacións, hai palabras que deixan de utilizarse, outras evolucionan e se modifican, e tamén se incorporan palabras novas.

Un dos fenómenos que se producen nas linguas é a construción de palabras a partir das xa existentes, para o cal se coñecen tres procedementos: *derivación, composición e parasíntese*.

1.2.2.1. A derivación

A derivación é o procedemento de formación de palabras consistente en engadirlle a un lexema prefixos e/ou sufixos.

Fíxate neste grupo de palabras: **pan**, **panadeiro**, **panadería**, **empanar**, **empanada**, **panificadora**, etc.

Como ves, todas elas teñen unha parte común (**pan**) que é o seu *lexema* ou *raíz*.

As demais palabras formáronse engadindo *morfemas derivativos* (*afixos* e *infixos*) a un lexema, procedemento que xa comentamos.

Lembra que...:

Os procedementos derivativos máis comúns son a prefixación e a sufixación. Como dixemos, os *prefixos* colócanse diante do lexema para formar palabras novas. Recorda que os *sufixos* van detrás do lexema para formar palabras novas.

1.2.2.2. A composición

Fíxate agora na formación destoutro grupo de palabras:

xordo + mudo = **xordomudo**

tapa + cubos = **tapacubos**

afía + lapis = **afialapis**

A composición é un procedemento de formación de palabras novas consistente na unión de dúas ou máis palabras ou morfemas léxicos.

As palabras compostas escríbense xeralmente sen guión; unicamente levan guión os compostos ocasionais, non fixados na lingua (*histórico-político*) ou de orixe estranxeira non adaptados (*foie-gras, fox-terrier*).

Repara en que...:

Os compostos sen guión actúan, a efectos de acentuación, como se se tratasen dunha soa palabra porque, de feito, si o son (palabras compostas). As palabras compostas unidas por guión, en cambio, actúan como se fosen dúas palabras separadas (*lúdico-festivo*).

Moitos termos compostos que se utilizan na terminoloxía técnica e científica están formados pola combinación de raíces de orixe grega ou latina que non adoitan ter a posibilidade de apareceren formando unha palabra independente. Coñécense como *compostos eruditos*:

oftalmoloxía: oftalmo (ollo) + loxía (tratado)

hidrófugo: hidro (auga) + fugo (que fai fuxir)

bípede: bi (dous) + pede (pé)

1.2.2.3. A parasíntese

Aínda que ás veces se considera un terceiro mecanismo de formación de palabras, a parasíntese é en realidade un tipo especial de derivación, no que se dá, á vez, prefixación e sufixación ou composición e derivación.

Fíxate nos exemplos:

pica + pedra + eiro = Picapedreiro (*picapedra/*pedreiro)

a + claro + ar = aclarar (*aclarar/*clarar)

sete + mes + iño = setemesiño (*setemés/*mesiño)

Non se debe confundir este mecanismo de formación de palabras con aquelas en que só se dá primeiro prefixación e despois sufixación, en cuxo caso **non** estaríamos ante parasíntese:

militar → *militarista* → *antimilitarista*

nome → *pronome* → *pronominal*

1.2.3. Os préstamos

Cando aos usuarios dunha lingua lles cómpre nomear novas realidades, poden recorrer a palabras doutras linguas. Estas palabras denomínanse

préstamos ou *empréstitos* e incorporámoas para designarmos conceptos, ideas, obxectos, seres, etc., anteriormente descoñecidos para nós.

Normalmente os préstamos clasifícanse en:

- **Préstamos necesarios:** son aqueles que se introducen na lingua ante necesidade real de designar novos conceptos e obxectos. Poden adoptar tres formas.
 - **Inalterados** ou **estranxeirismos:** manteñen a grafía e fonética estranxeiras: *software* (ing.), *naïf* (fr.), *adagio* (it.), *kitch* (al.)
 - **Adaptados:** acomodan a grafía e fonética ao galego: *penalti* (<ing.), *clixé* (<fr.), *karate* (<xap.), *escaparate* (hol.)
 - **Calcos:** traducións literais das voces estranxeiras: *baloncesto* (*basketball*), *rato* (*mouse*, referido ás computadoras), *rañaceos* (*skyscraper*), *balonmán* (*handball*).

Velaquí tes un cadro coas principais linguas que achegaron voces ao galego.

LINGUA DE ORIXE	PRÉSTAMO
Francés (galicismos)	<i>chaqueta, hotel, bombón, bechamel, garaxe, burocracia, sofá, flan, bricolaxe, menú</i>
Inglés (anglicismos)	<i>folclore, córner, chárter, stop, hamburguesa, bit, pudín</i>
Italiano (italianismos)	<i>acuarela, sentinela, terceto, piloto, espaguete, pizza, capitán</i>
Alemán (xermanismos)	<i>cuarzo, cinc, níquel, bigote</i>
Portugués (lusismos)	<i>reflectir, orzamento</i>
Castelán (castelanismos)	<i>tortilla, bocadillo, desaire, guerrilla, zarzuela</i>
Catalán (catalanismos)	<i>fideo, cantimplora, capicúa, nao, paella, ensaimada</i>
Éuscaro (vasquismos)	<i>angula, chistera, boina, chabola</i>
Linguas amerindias	<i>chocolate, cacao, puma, canoa, cóndor, manís, tomate</i>

- **Préstamos innecesarios ou barbarismos:** son aqueles que non responden a unha necesidade real de designación posto que xa o idioma posúe termos de seu. Algúns empréganse pola *interferencia* de linguas en contacto, como ocorre en galego co castelán: **rodilla* (castelán) por *xeonllo* (galego), **iglesia* por *igreja*, **pueblo* por *pobo*, etc. Outros pola influencia dunha lingua en expansión por motivos

comerciais, culturais, etc., como acontece co inglés: **parking* por *aparcadoiro*, por exemplo. É obvio que estas formas son espurias e deben ser evitadas.

1.2.3.1. Os castelanismos

No caso particular do galego, debemos facer especial mención ao fenómeno de contacto lingüístico que se produce co castelán. Derivado desta situación, o castelán vai recibir palabras do galego (galeguismos) e viceversa, o galego vai recibir palabras procedentes do castelán (castelanismos). Debido á gran cantidade de interferencias que se producen, introdúcese no galego moitas máis palabras procedentes do castelán do que realmente é necesario, que acaban substituíndo as formas propias galegas. Este tipo de préstamos innecesarios reciben o nome de *castelanismos plenos*. Poden contabilizarse por milleiros e constitúen a ameaza máis seria para a continuidade das formas autóctonas do galego.

Dos castelanismos que se utilizan na actualidade non todos presentan o mesmo grao de implantación (e, polo tanto, o mesmo grao de dificultade para a súa eliminación), xa que uns están moito máis estendidos ca outros.

Podemos agrupar os castelanismos en varios tipos segundo a súa natureza sexa fonética, morfolóxica, sintáctica ou léxica. A continuación estudaremos polo miúdo os diferentes tipos de castelanismos.

Ten en conta que as formas que aparecen con asterisco (*) son os castelanismos plenos e, polo tanto, formas incorrectas que debemos evitar.

Castelanismos fonéticos

Son os menos numerosos, xa que se dan en moi poucos falantes. Repara en que só podemos falar de castelanismos fonéticos naquelas persoas que non posúen un sistema vocálico de sete elementos, isto é, que non diferencian entre as vogais medias abertas (/ɛ/ e /ɔ/) e as vogais medias pechadas (/e/ e /o/).

Estas persoas van pronunciar igual “vén” do verbo vir (con vogal media aberta /ɛ/) que “ven” do verbo ver (con vogal media pechada /e/); ou tamén van pronunciar igual “óso” do esqueleto (con vogal media aberta /ɔ/) que “oso” mamífero (con vogal media pechada /o/).

Castelanismos morfolóxicos

Afectan sobre todo aos nomes e aos verbos. Nos nomes son abundantes dous tipos de castelanismos:

- 1) Os castelanismos que afectan ao xénero (por exemplo: **a sangue* / o sangue, **a leite* / o leite, **o viaxe* / a viaxe, **a mel* / o mel, **a nariz* / o nariz).
- 2) Os castelanismos que afectan ao número (por exemplo: **as leises* / as leis, **os caracoles* / os caracois).

Nos verbos podemos sinalar varios tipos de castelanismos moi frecuentes:

1) A utilización incorrecta de tempos compostos co verbo “haber” no canto das formas simples galegas (por exemplo: *había camiñado moito / camiñara moito).

2) A conjugación incorrecta dos verbos irregulares (por exemplo: *andiven / andei, *tuven / tiven, *sabrán / saberán, *obedezco / obedezo, *conduxen / conducín).

3) O emprego de verbos con valor reflexivo cando na nosa lingua non son reflexivos (por exemplo: *sentouse no sofá / sentou no sofá, *caeuse pola rúa / caeu pola rúa, *casouse o sábado / casou o sábado).

4) O emprego da preposición *a* na perífrase IR + INFINITIVO (por exemplo: *imos a ir ao cine / imos ir ao cine, *van a facer unha viaxe / van facer unha viaxe).

Castelanismos sintácticos

Aínda que non son moi numerosos, os máis frecuentes son os seguintes:

1) A non utilización do artigo acompañando o posesivo (por exemplo: *meu compañeiro / o meu compañeiro).

2) A confusión entre os pronomes *te* (CD) e *che* (CI) (por exemplo: *saudeiche / saudeite, *dixéronte / dixéronche, *vinche pola rúa / vinte pola rúa).

3) A colocación incorrecta dos pronomes átonos (por exemplo: *Me chamas cando chegues / Chámasme cando chegues, *Nunca cómprache agasallos / Nunca che compra agasallos, *Dille que quérolle pedir un libro / Dille que lle quero pedir un libro).

Castelanismos léxicos

No léxico é sen dúbida ningunha onde se rexistra o maior número de castelanismos, até tal punto que mesmo chegan a ser sentidos como formas propiamente galegas.

Convén ter presente que todos os castelanismos son rexeitables e que para falarmos correctamente debemos empregar as formas propias do noso idioma. Para o estudo dos castelanismos léxicos imos diferenciar varios grupos:

1) Castelanismo léxico que convive coa forma galega:

Nestes casos a forma galega vai restrinxindo o seu significado pola influencia da forma castelá. Os prexuízos diglósicos actúan sobre o léxico galego dificultando ou impedindo que a palabra tradicional teña lugar un cambio de expansión de significado para designar os novos obxectos e as

novas realidades. A continuación ofrecémosche varios destes castelanismos moi estendidos:

billa (do viño, nos pipotes e bocois) / *grifo (da auga)
tixola (para a de ferro) / *sartén (para as de material moderno)
cana (talo das plantas) / *caña (utensilio de pesca)
moa (peza dental dos animais) / *muela (peza dental das persoas)

2) Castelanismo que se expande sobre a forma galega:

Cando existen en galego dous sinónimos e un deles coincide co castelán, polo regular este é o que ten máis uso, mentres que a forma exclusiva do galego se vai perdendo ou ve como o seu significado vai sendo restrinxido aos poucos.

Un bo exemplo disto é o que acontece coa parella de palabras *beizos* e *labios*: *beizos* pasou a aplicarse só aos animais como sinónimo de *fociños* e reservouse *labios*, forma coincidente co castelán, para aplicalo ás persoas.

3) Introducción de formas castelás disfrazadas:

Introdúcense baixo a aparencia de galegas. Este tipo de castelanismos nace de transformacións fonéticas. Nestes casos, houbo un dobre proceso: a substitución do termo patrimonial pola palabra castelá e, a continuación, a adaptación do castelanismo á fonética galega.

Nos casos en que conviven as dúas formas, a galega ve restrinxido o seu significado. Por exemplo, emprégase a palabra *parella* para os bois, e o castelanismo *parexa para as persoas.

coello / *conexo	parella / *parexa
antollo / *antoxo	baralla / *baraxa
concellal / *concexal	lentella / *lentexa

4) Castelanismo que substitúe a forma galega:

É o caso extremo. Nas zonas ou nos falantes máis castelanizados descoñécese a forma galega e séntese o castelanismo como voz propia do galego, isto é, como palabra patrimonial.

Deus / *Dios	pobo / *pueblo
xeonllo / *rodilla	culler / *cuchara
igreja / *iglesia	rúa / *calle

Nalgúns casos, os fonemas empregados xa os denuncia como alleos ao léxico galego, mais isto non impide a súa penetración na fala de moitos de nós. Aquí tes algúns exemplos:

xoves / *jueves	sorte / *suerte
forte / *fuerte	exemplo / *ejemplo

Neste tipo de castelanismos, xa non se dan nin a convivencia coa forma correcta da nosa lingua, nin tampouco o “enmascaramento” ou falsa adaptación

como nos outros grupos que vimos de ver, e por iso reciben o nome de *castelanismos plenos*.

Os prexuízos lingüísticos condicionan o uso destes castelanismos de formas singulares, e así pode darse o caso de que un falante nun contexto concreto empregue as voces patrimoniais e ante determinados interlocutores pase a substituílas por castelanismos.

Lembra que....:

Todas estas palabras que che indicamos con asterisco son castelanismos e, polo tanto, *non existen no noso idioma e debemos rexeitar o seu uso*.

1.2.4. Outros procedementos de formación de palabras

1.2.4.1. Onomatopeas

É aquela palabra ou conxunto de palabras creadas convencionalmente cuxa pronuncia ten a finalidade de imitar o son que produce unha acción. Exemplos típicos son: bum!, clic!, crac!

É moi característico o uso das onomatopeas nos cómics, por exemplo, e tamén na linguaxe común para representar os sons que producen os animais. De feito, a orixe de moitos dos nomes que denominan o son que producen os animais é onomatopeica:

Abella: zumba, zoa.
Asno: ornea.
Avespa: zumba
Becerro: berra, brada.
Boi: brúa, brama, berra, brada,
esborreca, múa.
Cabalo: rincha.
Cabra: bea, berra, mea.
Can: ladra, late, gruñe
Cordeiro: bea.
Corvo: corvea, croa.
Elefante: barrita.
Galiña: cacarexa.
Galo: canta, cacarexa.
Gato: miaña, bufa, rosma, roña.
Gorila: gruñe.
León: ruxe.

Lobo: ouvea.
Loro: rasquiza, croa.
Mono: berra.
Moucho: ouvea, oulea.
Oso: gruñe.
Ovella: bea, berra, mea.
Parrulo: gralla, corvea.
Paxaro: trila, chía, chirla, pía,
rechouchía.
Pomba: arrola, rula.
Porco: ronca, ruxe.
Ra: croa.
Rinoceronte: barrita.
Serpe: asubía.
Vaca: brúa, brama, berra,
brada, esborreca, múa.

1.2.4.2. Abreviacións

Por economía lingüística, moitas veces créanse palabras novas por abreviación doutras xa existentes. Existen diversos tipos de abreviacións:

Abreviamentos: prodúcense cando se pronuncia só parte dela. Este procedemento utilízase sobre todo en niveis de lingua coloquiais aplicados tanto a nomes comúns como a nomes propios. Por exemplo: *poli* (policía),

profe (profesor), *bici* (bicicleta), *tele* (televisión), *Barna* (Barcelona), *Ponte* (Pontevedra).

Siglas: abreviación dun sintagma que se forma unindo as letras iniciais de cada elemento do sintagma. Débense escribir todas as letras da sigla en maiúscula. Por exemplo: CD (do inglés *compact disc*, 'disco compacto'), ESO ('Educación secundaria obrigatoria'), ONU ('Organización das Nacións Unidas').

Moitas das siglas existentes na nosa lingua están lexicalizadas, é dicir, convertéronse xa en denominación común do sintagma que representan. Nestes casos, escríbense en minúscula. Exemplos: *láser* ('light amplification by stimulated emission of radiation'), *sida* ('síndrome de inmunodeficiencia adquirida'), *talgo* ('tren articulado ligero Goicoechea-Oriol').

Acrónimos: ao lado das siglas, existe outro procedemento de formación de palabras moi similar, que se forma cando un sintagma se abreva pero tomando varias letras ou sílabas completas dunha ou de varias palabras que constrúen o enunciado. Estes débense escribir só en maiúscula a letra inicial. Exemplos: *Inem* (Instituto Nacional de Emprego), *Insero* ('Instituto de Servizos Sociais'), *Sergas* ('Servizo Galego de Saúde').

Moitos acrónimos tamén se lexicalizan, de modo que se poden escribir en minúscula, como se dunha palabra común se tratase: *radar* ('radio detection and ranging'), *bit* ('binary digit'), *modem* ('modulator demodulator').

1.3. As clases de palabras

Adóitanse considerar as categorías xerais seguintes:

<i>Substantivos</i>	<i>Conxuncións</i>	<i>Indefinidos</i>
<i>Adxectivos</i>	<i>Artigos</i>	<i>Exclamativos</i>
<i>Verbos</i>	<i>Demostrativos</i>	<i>Interrogativos</i>
<i>Adverbios</i>	<i>Posesivos</i>	
<i>Preposicións</i>	<i>Numerais</i>	

Para delimitar entre si estas categorías, empréganse tres criterios:

Semántico: as palabras clasifícanse nalgúnhas das categorías anteriores atendendo o significado xenérico que expresan.

Funcional: ou sintáctico, as palabras defínense de acordo coa función que desempeñan normalmente na cadea sintáctica.

Formal: ou morfolóxico, dependendo dos tipos de morfemas que conforman a estrutura interna de cada clase de palabras.

De todos tres criterios, á hora de identificar clases de palabras o máis fiable é o formal. De feito, se observamos o criterio semántico, podemos comprobar que existen palabras que se sitúan nunha categoría de palabras pero expresan propiedades doutra. Por exemplo, os verbos son o conxunto de

palabras que expresan accións, pero temos que existen substantivos como *negación* ('acción de negar') que se poden definir baixo este parámetro; tamén o substantivo *brancura* ('calidade de branco') expresa unha propiedade característica dos adxectivos. Ademais, desde o punto de vista funcional, pensemos que unha mesma clase de palabras pode desempeñar diversas funcións nunha oración, e viceversa, unha función pode ser desempeñada por diversas clases de palabras.

Nos vindeiros apartados, analizaremos as distintas categorías de palabras partindo dos criterios formais, funcionais e semánticos.

Os substantivos, como veremos, son aquelas palabras que denominan conceptos non determinados, clases de obxectos, ideas en abstracto, etc. (*nena*, *coche*, *sabedoría*, etc.); non apuntan a un obxecto ou idea en concreto, non se refiren a *unha casa*, ou á *miña* ou *túa casa*. Para referirnos a un obxecto ou idea en concreto, cómpre recorrer á *determinación*, fenómeno polo cal a través dunha serie de elementos existentes nas linguas, que agora veremos, se identifica un referente concreto do substantivo dentro do conxunto de todos os referentes que potencialmente sinala tal substantivo (*home* → **ese** *home*). Os elementos que determinan o substantivo son o adxectivo, o artigo, o demostrativo, o posesivo e os cuantificadores. Segundo a clase de palabra, prodúcese diferentes tipos de determinación:

Actualización: o artigo utilízase para concretar ou sinalar un obxecto coñecido de entre os da súa clase: *nena* → **unha** *nena*, *sabedoría* → **a** *sabedoría*.

Deixe: é a propiedade que posúen algúns elementos (neste caso, demostrativos e posesivos) para sinalar espacial e temporalmente no discurso desde a posición dos interlocutores: **esta** *nena*, **a** *miña* *casa*, **aquela** *vez*.

Cuantificación: especifica a cantidade de elementos aos que nos estamos a referir mediante o uso de numerais e indefinidos: **catro** *casas*, **moita** *sabedoría*.

Cualificación: os adxectivos ou elementos con valor adxectivo especifican algunha propiedade do elemento referido: *a casa* **grande** (adx.), *a casa* **que aluguei** (relat.).

2. As palabras variables (1): o substantivo e o adxectivo

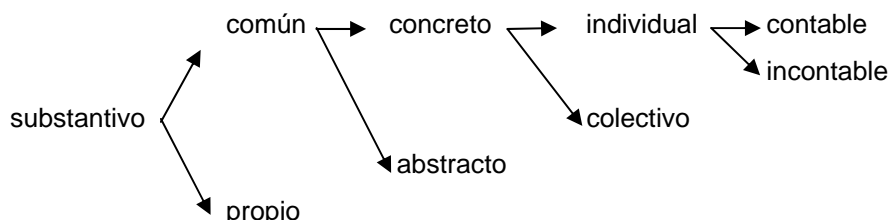
2.1. O substantivo

2.1.1. Definición

O *substantivo* é unha categoría gramatical que se emprega para designar entidades, sexan reais ou imaxinarias, tanto de obxectos concretos (persoas, obxectos, etc.) como abstractos (sentimentos, seres, etc.).

Segundo o *significado*, os substantivos poden ser clasificados en:

Común	Designa as cousas ou seres da mesma especie: <i>nena, home, río, vila</i> , etc.
Propio	Designa de maneira individual un ser ou unha cousa dentro da súa especie: <i>Carme, Xurxo, Eume, Cambados</i> , etc.
Concreto	Refírese a realidades que se poden percibir polos sentidos: <i>man, cadeira, libro, mar, fada</i> , etc.
Abstracto	Refírese a ideas, sentimentos ou calidades que non se poder ver nin tocar: <i>dor, amor, ledicia, intelixencia, piedade</i> , etc.
Contable	Nomea realidades que se poden contar: <i>persoa, flor, folla</i> , etc.
Incontable	Nomea realidades que non se poden contar: <i>auga, sal, madeira, terra</i> , etc.
Individual	Remite, en singular, a unha soa cousa ou ser: <i>soldado, formiga, ovella, véspera, piñeiro</i> , etc.
Colectivo	Remite, en singular, a un conxunto de cousas ou seres da mesma especie: <i>exército, formigueiro, rabaño, enxame, piñeiral</i> , etc.

Desde o punto de vista funcional, o substantivo é o núcleo (N) da frase nominal (FN), grupo de palabras que posúen como elemento central o substantivo e que, ademais, está formado por un determinante (DET) e un modificador (MOD). En *o neno loiro* (FN), *nenos* actúa como núcleo e aparece modificado polo determinante (*o*) e o modificador (*loiro*).

Hai palabras doutras categorías gramaticais que, en determinados contextos, pasan a funcionar como substantivos. A este proceso coñéceselle como *substantivación*. por exemplo:

Verbo en infinitivo	<i>Comer</i> é necesario
Adxectivo	O <i>malo</i> é se non o lembra
Adverbio	Os <i>sis</i> gañáronlles aos <i>nons</i>
Preposición	Cómpre valorar os <i>pros</i> e os <i>contras</i>
Conxunción	Atopoulle moitos <i>peros</i> a ese asunto

Formalmente, os substantivos son palabras que admiten morfemas de xénero e número que se engaden ao tema ou lexema; polo tanto, son palabras variables. Segundo a composición morfolóxica (*formantes*), falamos de substantivos de varias clases:

- **Simples:** constan dun só lexema. Tamén poden aparecer morfemas gramaticais (de xénero ou de número).

carball-(lexema) -*o*-(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

fume-(lexema) - \emptyset -(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

fill-(lexema) -*a*-(morfema de xénero) -*s*-(morfema de número)

- **Derivados:** se, ademais do lexema (e morfemas gramaticais, de habelos), no substantivo hai morfemas derivados (sufixos, prefixos ou interfijos).

carball-(lexema) -*eir*-(sufixo) -*a*-(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

pre-(prefixo) -*galegu*-(lexema) -*ista*-(sufixo) - \emptyset -(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

fill-(lexema) -*astr*-(sufixo) -*a*-(morfema de xénero) -*s*-(morfema de número)

- **Compostos:** cando nun mesmo substantivo hai máis dun lexema.

vaca-(lexema) - *lour*-(lexema) -*a*-(morfema de xénero) -*s*-(morfema de número)

ollo-(lexema) -*mol*-(lexema) - \emptyset -(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

alto-(lexema) -*falante*-(lexema) - \emptyset -(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

- **Parasintéticos:** se hai máis dun lexema e algún morfema derivativo.

par-(lexema) -*augu*-(lexema) -*eir*-(sufixo) -*o*-(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

tele-(lexema) -*fon*-(lexema) -*ista*-(sufixo) - \emptyset -(morfema de xénero) - \emptyset -(morfema de número)

Lembra que...:

Ademais dos morfemas de xénero e número, como vemos, os substantivos poden presentar outros morfemas, apreciativos (diminutivos, aumentativos e despectivos) e derivativos, xa vistos no apartado precedente.

2.1.2. O xénero do substantivo

Fíxate nos seguintes substantivos: **mestre**, **mestra**, **mestres**, **mestras**. Nesta serie o substantivo é unha **palabra variable**. Hai un elemento constante **mestr-** (lexema), e uns elementos que varían, **-e**, **-a**, **-es**, **-as** (morfemas gramaticais ligados flexivos). Estes elementos variables, **morfemas**, serven para indicar o *xénero* e o *número* dos nomes.

O xénero dos nomes pode ser masculino e/ou feminino.

Masculinos

Xeralmente, son *masculinos*:

- Os nomes de homes, animais macho e cousas que levan diante o artigo “o”: o lapis, o piñeiro, o río, o sol, etc.
- Tamén son masculinos os nomes das letras: o *a*, o *be*, o *ce*, o *de*, etc.
- Debes lembrar que son masculinos os substantivos como: o berce, o cárcere, o coral (grupo de persoas que cantan nun coro), o costume, o couce, o cume, o cuspe, o dote, o fel, o labor, o leite, o lume, o mel, o nariz, o sal, o sangue, o sinal, etc.

Femininos

Xeralmente, son *femininos*:

- Os nomes de mulleres, animais femia e cousas que levan diante o artigo “a”: a cadeira, a lúa, a mesa, etc.
- Son femininos tamén os cultismos rematados en **-ise** e **-ite** de orixe grega: a bronquite, a hepatite, a meninxite, etc.
- Tamén son do xénero feminino os substantivos rematados en **-axe**: a linguaxe, a mensaxe, a paisaxe, etc.

Ollo:

Ten en conta a excepción de “o traxe, o paxe e o garaxe”, que son masculinos, e tamén a palabra “personaxe”, que pode ser masculina ou feminina.

- Normalmente, son femininos os nomes das árbores froiteiras e mais o seu froito:

a amendoeira	a améndoa
a cerdeira	a cereixa
a laranxeira	a laranxa
a maceira	a mazá
a oliveira	a oliva
a pereira	a pera

- * Cando o nome da árbore é masculino tamén o é o do seu froito:

o limoeiro	o limón
o pexegueiro	o pexego

- * Ten en conta que para esta regra hai algunhas excepcións:

o castiñeiro	a castaña
a figueira	o figo

- Debes lembrar que son femininos os substantivos como: a agravante, a árbore, a arte, a atenuante, a calor, a canle, a cor, a dor, a orde, a orixe, a pantasma, a ponte, a reuma, a suor, etc.

Invariables en canto ao xénero

Son invariables en canto ao xénero substantivos como: o/a atleta, o/a mártir, o/a suicida, etc.

Diferenzas significativas

O xénero serve para establecer diferenzas significativas en palabras opostas por esta categoría gramatical. Cando o xénero é real (motivado), a oposición masculino/feminino responde a unha diferenciación de tipo sexual (cabalo/egua, lobo/loba, home/muller).

Cando o xénero é inmotivado (na maior parte das ocasións) a oposición xenérica implica diferenzas semánticas moi diversas. As máis frecuentes son:

individual/colectivo: leño / leña; ovo / ova; froito / froita, etc.

maior/menor: cesta / cesto; leira / leiro, etc.

morfoloxía diferenciada: cinseiro / cinseira; sacho / sacha, etc.

río/comarca: O Arnoia / A Arnoia; O Limia / A Limia, etc.

Reglas de formación do feminino

O feminino dos substantivos e adxectivos fórmase comunmente coa terminación *-a*, que se une directamente á forma do masculino se esta acaba en consoante ou vogal tónica (*deus / deusa, rapaz / rapaza, avó / avoa, cru / crúa*) ou substitúe a vogal final da forma do masculino se remata en vogal átona (*sobriño / sobriña, presidente / presidenta*). Con todo, hai algúns casos especiais que deberemos ter en conta:

1. Nomes rematados en *-n*

1. Os substantivos e adxectivos que acaban en *-án* (<ANUM) forman o feminino en *-á*: *ancián, anciá; artesán, artesá; capitán, capitá; chan, chá; cotián, cotiá; curmán, curmá; irmán, irmá; san, sa; temperán, temperá; van, va*, etc.

Este é un dos sufixos produtivos con que conta o galego para a formación de xentilicios: *afgán, afgá; alemán, alemá; castelán, castelá; catalán, catalá; coimbrán, coimbrá*, e, especialmente, os referidos a entidades de poboación galegas: *aresán, aresá; arousán, arousá; arzuán, arzuá; bergantiñán, bergantiñá; caldelán, caldelá; compostelán, compostelá*; etc.

2. En troques, os caracterizadores despectivos rematados en *-án* fórmanse en *-ana*: *charlatán, charlatana; folgazán, folgazana; galbán, galbana; lacazán, lacazana; langrán, langrana*, etc.

3. Para o feminino dos rematados en *-ón* (*león / leoa*, mais *lambón / lambona*), forman o feminino en *-oa* unha serie de adxectivos e substantivos en

que *-ón* non pode analizarse como sufixo: *anfitrión, anfitrioa; bretón, bretoa; campión, campioa; ladrón, ladroa* (que tamén ten un feminino *ladra*); *león, leoa; patrón, patroa; saxón, saxoa; teutón, teutoa*.

Rematan en *-ón / -ona* as palabras en que esta terminación é un sufixo aumentativo ou deverbal pexorativo: *homón, mullerona, zapatón, casona; abusón, abusona; acusón, acusona; faltón, faltona; preguntón, preguntona*, etc.

Os acabados en *-ín* forman o feminino en *-ina*, coa excepción de *ruín*, que é invariable: *bailarín / bailarina, benxamín / benxamina, danzarín / danzarina, galopín / galopina, malandrín / malandrina*; pero *un viño ruín / unha terra ruín*.

Os rematados en *-ún* difiren no seu comportamento: os adxectivos *cabrún, cervún, vacún* forman o feminino patrimonial *cabrúa, cervúa, vacúa*; *común* é invariable; *euscaldún* engade *-a*: *euscalduna*.

O único nome en *-én* susceptible de moción xenérica é invariable: *un refén americano / unha refén americana*.

2. Nomes rematados en vogal ou ditongo tónicos

Os substantivos rematados en vogal tónica tenden a engadir *-a*, en tanto que os adxectivos tenden a ser invariables: *un avó somalí / unha avoa somalí*. Con todo, algúns substantivos son invariables: *unha chimpancé adulta*; entre os adxectivos, *nu, cru* e *recrú*, só e *mao* 'ruín' forman os femininos *núa, crúa* e *recrúa*, *soa* e *má*: *o peixe cru / a carne crúa, un só día / unha casa soa, o ollo mao / unha má ocasión*.

Presentan características morfolóxicas especiais *grou / grúa, xudeu / xudía* e *sandeu / sandía*.

3. Nomes rematados en *-és*

Os xentilicios que acaban en *-és* presentan un feminino en *-esa*: *cambadés / cambadesa, chinés / chinesa, noruegués / norueguesa, portugués / portuguesa, romanés / romanese*.

O mesmo ocorre con outros adxectivos, coma *burgués / burguesa, camoés / camoesa, canchés / canchese montés / montesa* e *palmés / palmese*; algúns, en troques, son invariables: *estilo cortés / mirada cortés*

4. Formacións especiais

Algunhas palabras de xénero feminino presentan terminacións especiais, sobre a mesma base léxica: *heroe / heroína, tsar / tsarina; galo / galiña; rei / raíña; abade / abadesa; barón / baronesa; príncipe / princesa; sacerdote / sacerdotisa, profeta / profetisa, poeta / poetisa; emperador / emperatriz; actor / actriz*; etc.

Algúns substantivos forman o feminino cunha *palabra diferente* á do masculino: *o boi / a vaca; o cabalo / a egua; o can / a cadela; o pai / a nai*, etc.

2.1.3. O número do substantivo

O número dos nomes pode ser singular e/ou plural. O *singular* nomea a unha soa persoa, animal ou cousa: unha cadela, un balcón, o neno, etc. O *plural* nomea a máis dunha persoa, animal ou cousa: dúas cadelas, varios balcóns, uns nenos, etc.

Case que todos os nomes teñen singular e plural, pero hai unha serie de substantivos que son *invariables* en canto ao número.

- Nomes que só se usan en singular: millo, prata (metal), ouro, etc.
- Nomes que só se usan en plural: os anteollos, as tenaces, as cirolas, as tesoiras, etc.
- Nomes que son invariables en canto ao número: o/os bíceps, o/os clímax; o/os fax; o/os luns, o/os lapis, o/os martes, o/os oasis, o/os télex; o/os tórax, etc.

Regras de formación do plural

1. Palabras rematadas en vogal, en ditongo ou en -n

As palabras rematadas en vogal, tónica ou átona, en ditongo ou en -n forman o plural engadindo -s: *mesa, mesas; café, cafés; israelí, israelís; can, cans; dolmen, dolmens*, etc.

Os estranxeirismos acabados en vogal forman o plural engadindo -s ou ben respectando a forma de plural da lingua de orixe: *spray, sprays; hippy, hippies* ou *hippies*.

2. Palabras rematadas en -r e -z

As rematadas en -r e -z engaden o morfema -es sobre o singular: *mar, mares; calor, calores; luz, luces*.

Os estranxeirismos adecúanse á regra xeral (*palier, palieres; somier, somieres; húsar, húsares; dólar, dólares...*), a non ser algúns casos de palabras pouco integradas, que poden formar o plural engadindo -s: *póster, pósteres* ou *pósters; gángster, gángsteres* ou *gángsters; júnior, júniores* ou *júniors*.

3. Palabras rematadas en -s e -x [ks]

As agudas acabadas en -s forman o plural engadindo -es: *deus, deuses; compás, compases*, a non ser as que rematan en grupo consonántico (incluíndo entre estas as acabadas en -x [ks]): *luns, fax, lux, unisex*, que permanecen invariables.

As graves e esdrúxulas acabadas en -s ou -x [ks] son invariables e presentan, xa que logo, a mesma forma no singular e no plural: *choromicas, lapis, martes, oasis, xoves, mércores, bíceps, tórax, clímax, télex*, etc.

4. Palabras rematadas en -l

Os monosílabos rematados en *-l* engaden o morfema *-es*: *cal, cales; el, eles; til, tiles; val, vales; vil, viles; xel, xeles*, etc.

Nas palabras agudas de máis dunha sílaba, o *-l* do singular substitúese polo morfema *-is*: *animal, animais; aval, avais; papel, papeis; azul, azuis*. Téñase en conta que nos acabados en *-il* a secuencia antiga *-íis* se resolve en *-ís* (*cadrís*, non **cadríis*).

As palabras compostas en que o segundo elemento é algún dos monosílabos citados máis arriba fan o plural en *-les* (*ollomoles, chuchameles, papasoles, mirasoles, Miravales...*).

O plural de *aquel* é *aqueles*, pola mesma razón indicada para *el, eles*.

A pesar da súa aparencia, *caracol* e *aerosol* non son compostos de *col* e *sol*. Os seus plurais son, xa que logo, regulares: *caracois* e *aerosois*.

As palabras graves rematadas en *-l* forman o plural engadindo o morfema *-es*: *áxil, áxiles; difícil, difíciles; útil, útiles; túnel, túneles; cónsul, cónsules*; etc. Exceptúase desta regra a terminación *-bel*, que fai o plural en *-beis*: *amábel, amábeis*.

5. Palabras rematadas noutras consoantes

As voces acabadas en consoantes distintas das vistas son as máis delas estranxeirismos ou cultismos, e forman o plural engadindo *-s*: *club, clubs; frac, fracs; crómlech, crómlechs; lord, lords; búmerang, búmerangs; álbum, álbums; clip, clips; robot, robots; trust, trusts; leitmotiv, leitmotivs*.

2.2. O adxectivo

2.2.1. Definición

O adxectivo é unha clase de palabras variables que expresan propiedades ou características dos substantivos. Por exemplo, en *casa pequena*, o adxectivo *pequena* remite a unha calidade de tamaño.

Desde o punto de vista do seu *significado*, clasifícase en:

-- *cualificativo*: indica calidades. A mesa *verde*.

-- *de relación*: indica pertenza ou relación con respecto ao nome ao que complementan: nervio ocular. Non admiten grao e non se poden antepoñer ao substantivo. Entre eles, podemos atopar os xentilicios: *catalán, francés*, etc.

-- *cuasideterminativo*: o seu significado está moi relacionado co dos determinantes: *último, seguinte*, etc.

Desde o punto de vista da *relación co nome* que complementa:

-- *Adxectivo especificativo* ou *restritivo*: delimita a extensión significativa do substantivo e distíngueo doutros posibles. *Quero un bolígrafo verde*

(de ningunha outra cor). O adxectivo delimita unha subclase dentro da clase *bolígrafos*.

-- *Adxectivo explicativo, epíteto ou non restritivo*: engade unha nota explicativa que non di nada novo con relación ao substantivo que acompaña: *neve branca*, *sorriso ledó*, etc. Estes adxectivos non delimitan subclases senón que describen toda a clase de elementos sinalados polo substantivo.

Ás veces a posición do adxectivo con respecto á palabra é significativo: se vai anteposto, trátase dun adxectivo explicativo: *cortaron as secas árbores* (todas); se vai posposto, trátase dun adxectivo especificativo: *cortaron as árbores secas* (só as secas).

Un adxectivo é explicativo se vai entre comas: *as árbores, altas, movíanse co vento* (todas); *as árbores altas movíanse co vento* (só as altas).

Desde o punto de vista sintáctico ou funcional, o adxectivo é o núcleo (N) da frase adxectiva (Fadx), grupo de palabras que posúen como elemento central o adxectivo e que, ademais, pode estar formado por un modificador (MOD). En *doadas de facer* (Fadx), *doadas* actúa como núcleo e aparece modificado por *de facer*.

Formalmente, é unha unidade léxica variable que, por medio da concordancia, admite o xénero e o número do substantivo ou substantivos que acompaña. Está constituído por un lexema e uns morfemas de xénero e número:

Exemplos:

- A nena **loura**: *lour* (lexema) -*a* (morfema de xénero) -*Ø* (morfema de número)
- O neno **louro**: *lour* (lexema) -*o* (morfema de xénero) -*Ø* (morfema de número)
- As nenas **louras**: *lour* (lexema) -*a* (morfema de xénero) -*s* (morfema de número)
- Os nenos **louros**: *lour* (lexema) -*o* (morfema de xénero) -*s* (morfema de número)

Se atopamos dous ou máis substantivos do mesmo xénero en singular, o adxectivo que os acompañe terá que ir en plural co mesmo xénero: *tomate e pemento vermellos*

Se atopamos dous ou máis substantivos en singular ou en plural e de xénero diferente, o adxectivo ponse en plural masculino: *tomate e leituga frescos*; *tomates e leitugas frescos*.

Hai algúns adxectivos que *non varían de xénero*.

Exemplos:

- A casa **grande** / O cuarto **grande**
- A rúa **intransitable** / O carreiro **intransitable**

- A pera **doce** / O figo **doce**

Outros, os que rematan en -s e non son palabras agudas, non varían no plural: *unha comida **gratis**, dúas comidas **gratis**.*

Os adxectivos son os determinantes cualificadores por excelencia; agora ben, na lingua existen outros procedementos que poden funcionar como adxectivos e que, polo tanto, cualifican os substantivos: casa **rural** (F adx.), casa **de pedra** (F prep.), casa **que merquei** (CL relat.), casa **cuartel** (F subst.)

2.2.2. Graos do adxectivo

A calidade que se lle adxudica ao substantivo por medio do adxectivo admite unha *gradación*. Fíxate nos exemplos:

- A pera estaba **doce**.
- A pera era **máis doce ca a mazá** / **cá mazá**.
- A pera estaba **docísima**.

Segundo podes ver, o adxectivo ten *tres graos*:

1. O grao positivo: expresa a calidade sen indicar intensidade nin establecer comparacións.

Exemplos:

- A pera estaba **doce**.
- Quero leite **morno**.

2. O grao comparativo: expresa a calidade comparándoa coa doutros seres. Realízase por dous procedementos, analíticos e sintéticos:

- **Comparativo de igualdade:** fórmase coa expresión **tan/tanto...coma/como**. Exemplos:

- A pera estaba **tan doce como** o mel.
- O meu pai traballaba **tanto coma** min.
- Riu **tanto como** chorou con aquela novela.

- **Comparativo de inferioridade:** fórmase coas expresións **menos...ca/que/do que**. Exemplos:

- A pera estaba **menos doce có** figo (ca + o).
- Agora mesmo non sei se é **menos estudoso ca** eles.
- O resultado do partido foi **menos bo do que** esperabamos.

- **Comparativo de superioridade:** pódese formar a través de procedementos sintéticos ou analíticos. Cando o adxectivo aparece cuantificado a través de adverbios de cantidade ou mediante locucións, e polo tanto a comparación se expresa a través de varias palabras, estamos ante os procedementos *analíticos*:

Fórmase coas expresións **máis...ca/que/do que**. Exemplos:

- A pera estaba **máis** doce **cá** mazá (ca + a).
- Ten menos soldo e traballa **máis ca** nós.
- Estudei para o exame **máis do que** ti pensas.

Os procedementos *sintéticos* refírense a aquel conxunto de adxectivos que poden establecer unha comparación de superioridade cunha soa palabra: son, *mellor, peor, menor, maior, superior*. Exemplo: *este libro é mellor ca aquel*.

* Nos comparativos de igualdade, superioridade e inferioridade:

Empregaremos obrigatoriamente *ca* e *coma* cando o segundo termo da comparación é un pronome persoal:

- É tan noitébrego coma ti, facedes boa parella.

Empregaremos obrigatoriamente *como* e *do que* cando o segundo termo da comparación é unha oración:

- Creio que é menos interesante do que ti pensas.

No resto dos casos empregaremos indistintamente *ca/que* e *coma/como*:

- Esa película resulta máis entretida *ca/que* esoutra.
- Este libro é tan interesante *como/coma* ese.

3. O grao superlativo: expresa que o ser ou obxecto ao que nos referimos posúe a calidade no seu grao máis alto ou posuída en grao superior á dos demais substantivos (superlativos absolutos) do seu mesmo colectivo ou grupo (superlativos relativos).

Superlativo absoluto: fórmase co adverbio de cantidade *moi* ou de modo *ben*, cos sufixos *-ísimo* ou *-érrimo*, coa repetición do adxectivo ou outros procedementos formais.

Exemplos:

- A pera é **docísima**.
- A pera é **moi doce**.
- A pera é **doce, doce** como o mel.
- A pera é **ben doce**.

Superlativo relativo: fórmase mediante un artigo seguido dun adverbio de cantidade (*máis* ou *menos*) máis un adxectivo máis un complemento introducido pola preposición *de*. *O máis elegante de todos, A pera é a máis doce das froitas*. Tamén se forma mediante un artigo e un comparativo sintético seguido de preposición: *é o mellor de todos*.

Nos adxectivos rematados en *-ble* ou *-bel* este superlativo ten sempre a terminación *-bilísimo*: *amable* ou *amábel, amabilísimo; estable* ou *estábel, estabilísimo*.

En rexistros elevados aparecen os superlativos co sufixo *-érrimo*, como son *celebérrimo*, *libérrimo*, *misérrimo*, *paupérrimo*, *pulquérrimo*, que corresponden, respectivamente, aos adxectivos *célebre*, *libre*, *mísero*, *pobre* e *pulcro*.

Lembra que...:

O encontro da conxunción comparativa *ca* co artigo determinado represéntase *ca o(s)*, *ca a(s)* ou *có(s)*, *cá(s)* (*é máis ruín ca o / có demo*, *Betanzos é máis pequeno ca a / cá Coruña*).

Non debes confundir a forma **co** (contracción da preposición **con** e o artigo **o**) coa forma **có** (contracción de **ca**, partícula comparativa, e o artigo **o**).

Repara nestes exemplos:

- Votamos máis tempo cos outros.
- Votamos máis tempo cós outros.

Tal que:

cá (ca + a) **coa** (con + a)

có (ca + o) fronte a **co** (con + o)

cás (ca + as) **cos** (con + os)

cós (ca + os) **coas** (con + as)

Lembra que...:

A conxunción comparativa (*ca*) non contrae **nunca** coa preposición *a*. Exemplo: *quéreme máis a min ca a ti* (**cá ti*).